

MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASINDA ELMİN İNKİŞAFI

Xülasə

Müasir dövrümüzdə də hər bir dövlətin, xalqın gələcəyi və inkişaf səviyyəsi ilk növbədə onun malik olduğu elmi-mədəni səviyyə ilə ölçülür. Elə buna görə də hər bir xalqın milli mənliliyinin, milli şüurunun formalaşması onun mədəniyyətinin, elminin, təhsilinin inkişafı ilə şərtlənir. Bu baxımdan Azərbaycanda elm və təhsilin çoxəsrlik zəngin ənənəsi mövcuddur. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin Azərbaycan elminin inkişafındakı xidmətləri misilsizdir.

Azərbaycan Respublikasının ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan MR-da da elm və təhsilin inkişafı həmişə diqqət mərkəzində olmuş, bu sahəyə xüsusi qayğı ilə yanaşılmışdır. Bir sözlə, Naxçıvan MR digər sahələrdə olduğu kimi, elm sahəsində də həmişə öz nailiyyətləri ilə seçilmiş, dünya elminə öz töhfələrini vermişdir.

Məqalədə də məhz bu məsələlərə toxunulmuş, həllini gözləyən məsələlər elmi şəkildə şərh edilmişdir.

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, Azərbaycan, Naxçıvan, elmin inkişafı, milli şüur*

Development of science in Nakhchivan Autonomous Republic at the modern stage

Summary

In the modern period, the future and level of development of any state and nation is measured primarily by their scientific and cultural level. That is why the formation of the national identity and national consciousness of each nation is attributed by the development of their culture, science and education. In this regard, Azerbaijan has a rich centuries-old tradition of science and education. The architect and founder of the independent Azerbaijan state, national leader Heydar Aliyev's services in the development of Azerbaijan science are incomparable.

The development of science and education has always been in the center of attention in the Nakhchivan AR, the integral part of the Republic of Azerbaijan, and special attention has been paid to this area. In short, Nakhchivan AR, as in other fields, has always been distinguished by its achievements in the field of science and has made its contributions to the world science.

The article deals with these issues and given scientific explanation to the issues that need to be resolved.

Key words: *Heydar Aliyev, Azerbaijan, Nakhchivan, development of science, national consciousness*

Müasir dövrümüzdə də hər bir dövlətin, xalqın gələcəyi və inkişaf səviyyəsi ilk növbədə onun malik olduğu elmi-mədəni səviyyə ilə ölçülür. Elə buna görə də hər bir xalqın milli mənliliyinin, milli şüurunun formalaşması onun mədəniyyətinin, elminin, təhsilinin inkişafı ilə şərtlənir. Bu baxımdan Azərbaycanda elm və təhsilin çoxəsrlik zəngin ənənəsi mövcuddur. Xüsusilə qeyd edək ki, müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin Azərbaycan elminin inkişafındakı xidmətləri misilsizdir.

Heydər Əliyev dünyada tanınan görkəmli siyasi və dövlət xadimi olmaqla yanaşı, həm də böyük bir elm adamı idi. Onun Azərbaycan elminə və elm adamlarına göstərdiyi qayğı və dəstək də elə bundan qaynaqlanırdı. Heydər Əliyev öz fəaliyyəti və siyasi təcrübəsində hər zaman elmi fikrin ən yeni nailiyyətlərindən faydalanmış, cəmiyyətin, xalqın inkişafını elmdə görmüşdü.

Heydər Əliyev hələ 1969-cu ildə Azərbaycanda rəhbər vəzifədə işlədiyi dövrdə də elmin inkişafı bu uzaqgörən siyasətçinin daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Naxçıvanda da elmin inkişafı ulu öndərin adı və əməlləri ilə bağlıdır.

Heydər Əliyev Naxçıvanda elmin inkişafı üçün geniş imkanlar yaradılmasına çalışır, muxtar respublikaya hər səfərində Naxçıvan Elm Mərkəzinə, digər elmi müəssisələrə baş çəkməyi unutmurdu. Xüsusən 1980-ci ilin mayında muxtar respublikaya səfərində, o, Naxçıvan Elm Mərkəzinə, Batabat Astrofizika Rəsədxanasına, Ordubadda yerləşən "Xəzər" xüsusi konstruktor bürosuna getmiş, elmi-tədqiqat işlərinin vəziyyəti ilə yaxından tanış olmuşdu. Həmin dövrdə Naxçıvanda elmin inkişafına qiymət verən Heydər Əliyev deyirdi: "İndi elmin inkişafı sahəsində Naxçıvan, necə deyirlər, təkər üstədir. Əgər siz imkanlardan istifadə edə bilsəniz, Naxçıvan gələcəkdə elmin inkişafında öz yaxşı yerini tuta bilər. Elmin inkişafı nəticəsində isə Naxçıvanın ümumi istehsal qüvvələri, bütün təbii sərvətləri həm muxtar respublikamız üçün, bizim vətənimiz üçün yaxşı istifadə oluna bilər". Heydər Əliyev həyata keçirdiyi tədbirlərlə o dövrdə Naxçıvanda elmin inkişafı istiqamətində böyük addımlar atıldı və bunun sayəsində muxtar respublikada elmi potensial yaradıldı. Hazırda da Naxçıvanda elmin sürətli inkişafı Heydər Əliyevin fəaliyyəti nəticəsində yaradılan möhkəm təməl əsaslanır.

Azərbaycan elmi və milli ali təhsili son dövrlərdə beynəlxalq aləmdə geniş dairədə tanınmış, özünəməxsus nüfuz qazanmışdır. Bir çox sahələrdə olduğu kimi, elm və təhsil sahəsində də ölkəmizin əldə etdiyi uğurlar, inkişaf Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır. Onun təhsilə və elmə göstərdiyi diqqət və qayğı müstəqil Azərbaycana rəhbərliyə başladığı ilk günlərdən özünü göstərirdi. Heydər Əliyev 1998-ci ilin martında "Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında" Sərəncam imzaladı, 1999-cu ilin iyulunda "Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində islahat Proqramı"nı təsdiqlədi. Proqramda Azərbaycan təhsil sisteminin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, eyni zamanda milli təhsil ənənələrimizə sədaqət və varisliyə əməl olunması nəzərdə tutulurdu (Cəfərov, 2011: 89). Onun göstərişinə uyğun olaraq orta ümumtəhsil məktəblərinin bütün şagirdləri pulsuz dərslərlə təmin edildi. Təbii ki, bütün bunlar təhsildə Heydər Əliyev qayğısının və himayəsinin ən bariz nümunəsi idi.

Heydər Əliyev təhsildə islahatların elmi şəkildə, hərtərəfli düşünülmüş şəkildə aparılmasının tərəfdarı idi: "İslahatlar, xüsusən təhsil, elm sahəsində islahatlar çox ağıllı, düşünülmüş şəkildə həyata keçirilməlidir. Dəb naminə yox, yalnız və yalnız əldə etdiyimiz səviyyədən daha yuxarı qalxmaq üçün təhsilin səmərəliliyini, elmin səmərəliliyini artırmaq üçün aparılmalıdır" (Əliyev, 1997: 89).

Azərbaycan Respublikasının ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan MR-da da elm və təhsilin inkişafı Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə mümkün olmuşdur. Özünün qədim və zəngin ənənələri ilə tanınan Naxçıvanda

elm və təhsil daha da inkişaf etdirilmiş, AMEA Naxçıvan Bölməsi yaradılmış, dövlət və özəl ali təhsil ocaqlarının təşkili bu dövrün məhsulu olmuşdur. Heydər Əliyevin milli dövlətçilik və inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsini ölkənin ayrı-ayrı regionlarında ali təhsilin və elmin inkişaf etdirilməsi, yaradıcı ziyalı potensialının təkcə paytaxtda deyil, respublikanın digər regionlarında da artırılması təşkil edirdi.

Heydər Əliyev təhsillə bərabər, elmin inkişafına da xüsusi diqqət və böyük qayğı göstərirdi. Bu baxımdan AMEA Naxçıvan Bölməsinin yaradılması onun muxtar respublikada elmin inkişafına verdiyi ən böyük töhfələrdən biridir. Hələ sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycan KP MK və respublika hökumətinin qərarı ilə Azərbaycan SSR EA Naxçıvan Regional Elm Mərkəzinin (REM) yaradılması bölgədə elmin inkişafına mühüm təsir göstərirdi. Mərkəzin yaradılmasının təşəbbüskarı Heydər Əliyev idi. Onun rəhbərliyi ilə Azərbaycan KP MK və respublika hökuməti 8 yanvar 1974-cü il tarixli qərarında Naxçıvan REM nəzdində Naxçıvan şəhəri ətrafında bitki ehtiyatlarının tədqiqi və öyrənilməsi məqsədilə Botanika bağının yaradılması məsələsini qoymuşdu. Qısa müddətdə REM-in maddi-texniki bazası və zəruri kadr potensialı formalaşdırılmış, normal iş şəraiti yaradılmışdı. Həyata keçirilən tədbirlərin nəticəsi olaraq Mərkəzdə elmin müxtəlif sahələri üzrə tədqiqatlar aparılmış, burada muxtar respublikanın təbii və mənəvi sərvətlərinin, tarix və mədəniyyət abidələrinin öyrənilməsi sahəsində səmərəli işlər görülmüş, faydalı elmi nəticələr əldə edilmişdi (Hacıyev, 2003: 113).

Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illərdə Naxçıvanda REM-lə yanaşı, digər elmi tədqiqat müəssisələrinin yaradılması və inkişafına xüsusi diqqət yetirilmişdi. Qısa müddətdə Naxçıvan Kompleks-Zona Təcrübə Stansiyası, Elmi-Tədqiqat Baytarlıq Stansiyası və “Araz” Elmi-İstehsalat Birliyinin təşkil olunması və onların səmərəli fəaliyyəti sayəsində muxtar respublikada böyük nailiyyətlər əldə edilmiş, XX əsrin 70-ci illərində Şamaxı Astrofizika Rəsədxanasının Batabat bölməsi yaradılmışdı.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Vəlif Talıbovun 24 mart 1996-cı il tarixli Sərəncamı ilə Naxçıvan şəhərində həmin il iyulun 11-13-də “Uluslararası qaynaqlarda Naxçıvan” mövzusunda beynəlxalq elmi simpozium keçirilmiş, simpoziumda Azərbaycan və Naxçıvan elmi ictimaiyyəti ilə yanaşı, Türkiyə alimləri də iştirak etmişdi. Tədbirin elmi-siyasi əhəmiyyətini nəzərə alan Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev onun iştirakçılarına göndərdiyi təbrik məktubunda simpoziumun qarşısında duran elmi-siyasi vəzifələri müəyyənləşdirmişdi (1996: 3).

Bütün bunlar Heydər Əliyevin Naxçıvanda elmə və təhsilə göstərdiyi qayğının nəticəsi idi. Elmin inkişafını daim diqqət mərkəzində saxlayan dövlət başçısının 7 avqust 2002-ci il tarixdə AMEA Naxçıvan Bölməsinin yaradılması barədə verdiyi Sərəncam regionun müxtəlif elmi problemlərinin araşdırılıb öyrənilməsinə, burada gənclərin elm sahəsinə daha geniş cəlb olunmasına şərait yaratdı. Elm tariximizdə mühüm dəyəri olan bu sənəd qədim Naxçıvan diyarının zəngin elm mərkəzlərindən birinə çevrilməsinə real imkanlar yaratdı.

Naxçıvan MR Ali Məclisində AMEA Naxçıvan Bölməsinin yaradılması ilə bağlı keçirilən müşavirədə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev demişdi: “Mən bununla Naxçıvan Muxtar Respublikasının indiyə qədər çox az öyrənilmiş qədim tarixinin, mədəniyyətinin, elminin, ədəbiyyatının yenidən, dərinlən araşdırılması və onlar haqqında elmi əsərlərin, populyar kitabların, yaxud başqa nəşrlərin hazırlanması məqsədi daşıyıram. Eyni zamanda, Naxçıvanın özünəməxsus təbiəti, təbii sərvətləri, torpağı, təbii abidələri də, təəssüf olsun ki, indiyə qədər lazımi dərəcədə öyrənilməyib, bəlkə də düz olardı deyim ki, öyrənilməyibdir. Bunlara, mənim irəli sürdüyüm məsələlərin öyrənilməsinə böyük ehtiyac var” (Hacıyev, 2005: 16).

Həmin Sərəncama uyğun olaraq, AMEA Naxçıvan Bölməsində 6 elmi-tədqiqat institutu – Tarix, Etnoqrafiya və Arxeologiya İnstitutu; İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutu; Bioresurslar İnstitutu; Təbii Ehtiyatlar İnstitutu; Batabat Asirofizika Rəsədxanası və Ölyazmalar Fondu yaradıldı. Hazırda AMEA Naxçıvan Bölməsi muxtar respublikada elmi mühitin canlanmasına və elmi məktəblərin formalaşmasına öz layiqli töhfələrini verməkdədir. Bölmə fəaliyyət göstərdiyi müddətdə Naxçıvan MR Ali Məclisinin, AMEA Rəyasət Heyətinin diqqət və qayğısı ilə əhatə olunmuşdur. 2003-2005-ci illərdə Naxçıvan şəhərində Bölmə və onun ayrı-ayrı institutları üçün binalar ayrılmış, həmin binalarda yenidənqurma işləri aparılmış, yüksək səviyyədə təmir edilmiş, yeni avadanlıqlar və inventarlar alınmışdır. Təbii Ehtiyatlar və Bioresurslar institutlarında 11 laboratoriya qurularaq ən müasir cihaz və avadanlıqlarla təchiz edilmişdir.

Heydər Əliyev Azərbaycanda elm və təhsilin inkişafından bəhs edərkən bildirirdi ki: “XX əsrdə Azərbaycan xalqının ən böyük nailiyyətlərindən biri ölkəmizdə elmin, təhsilin sürətlə inkişaf etməsidir. Biz tarixi keçmişimiz haqqında söhbət açanda tarixin bütün mərhələlərində Azərbaycan xalqının görkəmli elm xadimləri haqqında qürur hissi ilə danışırıq və bu, xalqımızın nə qədər istedadlı olduğunu nümayiş etdirir. Biz bununla daim fəxr edirik... Azərbaycanda elm XX əsrdə çox sürətlə inkişaf etmişdir. XX əsrdə Azərbaycanda xalqın təhsillənməsi, yüksək təhsil ocaqlarının, institutların yaranması, elmi-tədqiqat işlərinin təşkil olunması XX əsrdə Azərbaycanda elmin sürətlə inkişafını nümayiş etdirən faktlardır. Bunlar bizim milli sərvətimizdir, biz bu nailiyyətlərlə fəxr edirik və

yarannmış elmi potensialı qorumalı, saxlamalı, ondan indi və gələcəkdə də müstəqil Azərbaycanın inkişafı naminə daha səmərəli istifadə etməliyik” (Əliyev, 1998: 360).

Sadalanan faktlardan görünür ki, istər hakimiyyətinin birinci dövründə, istərsə də milli müstəqillik dövründə yürütdüyü elm siyasəti ulu öndər Heydər Əliyevin milli quruculuq siyasətinin tərkib hissəsi olmuşdur. Böyük dövlət xadimi Heydər Əliyev ömrünün əsas hissəsini Azərbaycan xalqının rifahının yüksəlməsinə, dünya xalqları arasında şərəfli yer tutmasına, elm, təhsil və mədəniyyətin inkişafına həsr etmişdir. Bunun nəticəsidir ki, 1991-ci ildə milli istiqlaliyyətini qazanmış xalqımız tezliklə öz elminin, təhsilinin və mədəniyyətinin səviyyəsi ilə dünya xalqları arasında özünə layiq yer tutdu. Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illərdə milli təhsil sistemi ölkənin üstün inkişaf edən sahəsinə çevrildi, təhsilə dövlət qayğısı artdı, “Millətin tərəqqisi onun təhsil sistemi ilə bağlıdır” həqiqəti bərqərar oldu.

Elm və təhsil sahəsində dövlət siyasətinin konseptual əsaslarını müəyyən etmiş Heydər Əliyevin siyasəti hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla və yeni dövrün tələblərinə uyğun islahatlar yolu ilə davam etdirilir. Onun rəhbərliyi ilə Azərbaycanın təhsil və elm sistemi XXI əsrdə özünün yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur.

Onu da qeyd edək ki, elmin inkişafı yüksək ixtisaslı kadrların hazırlıq səviyyəsindən, eyni zamanda onların elmi fəaliyyətindən çox asılıdır. Naxçıvan Ali Məslisinin Sədri Vasif Talibovun diqqət və qayğısının nəticəsində Dissertasiya Şuraları yaradılıb və onlar öz işlərini uğurla davam etdirirlər. Naxçıvan Dövlət Universitetində, AMEA Naxçıvan Bölməsində Dissertasiya Şuralarının fəaliyyəti yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasına xidmət edir. Keçən il bu diqqət və qayğının nəticəsində Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunda da magistratura və doktorantura üzrə ayrıca bölmə yaradılıb fəaliyyətə başlamışdır. Butun bunların nəticəsidir ki, tədqiqatçıların çoxsaylı kitab və monoqrafiyaları, dərs vəsaitləri, fənn proqramları, məqalələri nəşr edilir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin “Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri yanında Elmin İnkişafı Fondunun yaradılması haqqında” 2019-cu il 7 sentyabr tarixli Sərəncamı böyük əhəmiyyətə malikdir. Həmin sərəncam ilə Elmin İnkişafı Fondu yaradıldı. Qısa müddətdə Fondun Nizamnaməsi hazırlandı və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin 2019-cu il 13 sentyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olundu. Elmin İnkişafı Fondu bu gün muxtar respublikada yaşayıb fəaliyyət göstərən elm adamlarının inkişafına, yeni-yeni tədqiqat işləri aparmalarına təsir göstərir.

Nəticə olaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, Muxtar Respublikamızda elmin inkişafı istiqamətində ardıcıl və mütəşəkkil iş aparılır. Belə ki, elmin inkişafına göstərilən diqqət və qayğı dəyərli elmi nəticələrin əldə olunmasına şərait yaradır.

Bir sözlə, Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvan digər sahələrdə olduğu kimi, elm sahəsində də həmişə öz nailiyyətləri ilə seçilmiş, dünya elminə öz töhfələrini vermişdir.

Ədəbiyyat

1. Cəfərov H.H. Naxçıvanda təhsil: inkişaf yolu və imkanları. Bakı: Elm və təhsil, 2011, 544 s.
2. Əliyev H.Ə. Müstəqillik yolu. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 1997, 136 s.
3. Hacıyev İ.M., Həbibbəyli İ.Ə. Naxçıvanda elmin inkişafı // Milli Elmlər Akademiyası bizim milli sərvətimizdir – onu qoruyub saxlamalıyıq. Bakı: Elm, 2003, 288 s.
4. Naxçıvan tarixinin səhifələri. “Uluslararası qaynaqlarda Naxçıvan” beynəlxalq simpoziumun materialları. Bakı: Azərbaycan, 1996, 222 s.
5. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan Bölməsi. (Tərtib edən: İsmayıl Hacıyev). Bakı: Nurlan, 2005, 156 s.
6. Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. 43 cildə. Bakı: Azərənəşr, VIII c., 1998, 498 s.